

KADET PARTİSİ'NDE (ANAYASAL DEMOKRAT PARTİSİ) İKİ FARKLI MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Ülkü ÇALIŞKAN*

ÖZ

Kendine özgü bir gelişim çizgisi olan Rus liberalizminin partileşme süreci 1905 İhtilali ortamında gerçekleşti. Tam bağımsız liberal doktrine sahip olmaktan ziyade, kurulan partiler sağ ve sol kanat fikrilerle yakınlık ve uzaklıklarına göre değerlendirildiler. Ancak partinin sol ya da sağ liberal olarak değerlendirilmesi yine de homojen bir parti yapısı olduğu anlamına gelmemektedir. Anayasal Meşrutiyet dönemine (1905-1917) damga vuran sol liberal eğilimli Kadet Partisi'ni de bu şekilde değerlendirmek gereklidir. Partinin sol, merkez ve sağ muhafazakâr kanadını oluşturan üyeler arasında gündemdeki konular arasında belirgin farklılıklar olabiliyordu. Bu görüş farklılıkları en fazla Rusya İmparatorluğu'ndaki milliyetler meselesinin çözümü konusunda olmuştur. Merkez kanadın temsilcisi ve partinin başkanı P. N. Milyukov'un görüşleri parti programında gayri-Ruslara "kültürel özerklik ve bölgesel otonomi" vaadi olarak hayat bulmuştur ve partiyi bu konuda baskın şekilde yönlendirmiştir. Sağ kanat temsilcisi P. B. Struve de kendine özgü muhalif düşüncelerini açıklamıştır ve önemli ölçüde destek görmüştür. Her ikisi de kültürel özerklik ve bölgesel otonomi uygulamasını kendi millet ve milliyetçilik anlayışlarına göre yorumladılar. P. B. Struve, "Millî Rus Liberalizmi" anlayışını savunmuş, en sonunda anlaşmazlık Birinci Dünya Savaşı'nda had safhaya varınca partiden ayrılmıştır. Milyukov da "Kozmonasyonalist" anlayışı savunmuş ancak parti dışında gayri-Ruslar haricinde destek görmemiştir. Bu makalede, Struve ve Milyukov'un millet ve milliyetçilik konularındaki düşüncelerini açıklamak ve temel farklılıkları ortaya koymak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: millet, milliyetçilik, Kadet partisi, Pyotr Bergardoviç Struve, Pavel Nikolayeviç Milyukov

TWO DIFFERENT NATIONS AND NATIONALISM APPROACHMENT IN KADET PARTY (CONSTITUTIONAL DEMOCRATIC PARTY)

ABSTRACT

The partition process of Russian liberalism has an idiocratic development line actualized in the ambiance of 1905 Revolution. The established parties were evaluated as of their closeness and distance to the right and left wing ideas rather than having a fully independent liberal doctrine. But anyhow evaluating the party as left or right-liberal does not mean it has a homogeneous party structure also. It is required to evaluate the left-liberal inclined Kadet Party which left its mark into Constitutional Monarchy Period (1905-1917) by this way. There could be specific differences about the matters in question between the members generate the left, center and right conservative wing of the party. This diversity of views were mostly seen on the subject of solving the nationalities in Russian Empire. The views of P.N. Milyukov who is the

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ulkucaliskan@hotmail.com

delegate of the center wing and the party leader were animated as the commitment to 'cultural autonomy and regional autonomy' for the non-Russians in the party program. P. B. Struve who is the delegate of the right wing explained his dissident opinions and was supported significantly. Both of them commented the cultural autonomy and regional autonomy application by their nation and nationalism approachment. P. B. Struve defended the opinion of 'National Russian Liberalism' and finally left from the party when the disagreement reached to the advanced stage in the First World War. Milyukov defended the 'Cosmonationalist' approachment but was not supported except non-Russians out of the party as well. Purposed in this article that explaining the opinions of Struve and Milyukov about nationalism and revealing the main differences.

Keywords: nation, nationalism, Kadet party, Peter Berngardovich Struve, Pavel Nikolayevich Milyukov

Giriş

Kadet Partisi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'da gelişen eski ve yeni liberalizm akımının temsilcileri tarafından kurulmuştur. Partinin kurucuları arasında yer alan ve başkanı seçilen Pavel Nikolayeviç Milyukov (1859-1943), aynı zamanda Rusya'nın yetiştirdiği en büyük tarihçilerdendir. Moskova Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarından itibaren liberal muhalefetin içinde yer aldı. Yerel yönetimlerde çalışan liberal soylular ve burada görevli çeşitli meslek dallarından uzman kişilerle bağlantısı vardı. Üçüncü ve Dördüncü Devlet Duması'nda parti milletvekili olarak görev yaptı. Sol liberal çizgideki politikasını hayatı boyunca hiç değiştirmedii.

Pyotr Berngardoviç Struve'nin (1870-1944) ise hayatının erken dönemlerindeki liberal fikirlerinin ilkönce Marksizm, daha sonra Legal Marksizm lehine evrildiği görülmektedir. 1901-1905 yılları arasında Yeni Liberalizm akımının en önemli temsilcilerinden birisi oldu. 1905 yılından sonra ise sağ liberal düşünceler lehine değişim yaşadı.¹ Yerel yönetimde çalışan liberal soyluların desteğiyle yurtdışında *Osvobojdeniye (Kurtuluş)* Dergisi'ni yayımladı (1902-1905). Kadet Partisi'nin temelini oluşturan iki birlikten biri olan *Osvobojdeniye Birliği*'ni (diğeri *Zemstvo Üyesi Anayasacılar Birliği*) kurdu. Sadece İkinci Devlet Duması'nda milletvekili olarak görev yaptı.

Milyukov ve Struve'nin ilk defa ne zaman tanıştıkları belli değildir. Bir ihtimal 1899 yılında halkçı (popülist) ortak arkadaşları sayesinde olmuş olabilir. 1901 yılından sonra aynı liberal çevreye dâhil oldular. 30 Eylül-9 Ekim 1904 tarihleri arasında Paris'te düzenlenen "*Rusya Devleti Muhalefet ve Devrim Organizasyonları Konferansı*"na *Osvobojdeniye Birliği*'ni temsilen katıldılar. Parti

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Richard Pipes, *Struve: Liberal on the Left 1870-1905*, Vol. 1, Harvard University Press, 1970; Aynı yazar, *Struve: Liberal on the Right, 1905-1914*, Vol. 2, Harvard University of Press, 1980.

kurulduktan sonra birlikte çalışmaya devam ettiler.² Milliyet meselesinin çözümü en çok anlaşamadıkları konu oldu. P. B. Struve “*Millî Rus Liberalizmi*” anlayışını, P. N. Milyukov ise “*kozmonasyonalist milliyetçilik*” anlayışını savundu. Milyukov’un görüşleri partinin programını doğrudan etkilediğinden önce partinin milliyetlerle ilgili maddelerini açıklamakta fayda vardır.

Kadet Partisi’nin kurucu kongresi 12-18 Ekim 1905 tarihleri arasında Moskova’da toplandı. 18 Ekim’de partinin kurulduğu ilan edildi. Parti programı sekiz ana başlık ve 57 maddeden oluşmaktaydı. Bu program 5-11 Ocak 1906 tarihlerinde yapılan partinin ikinci kongresinde revize edildi. Ancak milliyetlerle ilgili maddeler aynen kaldı. Programın birinci bölümü “*Temel Vatandaşlık Hakları*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, bütün Rusya vatandaşlarının milliyet, din ve cins farkı olmaksızın yasa önünde eşitliği, her vatandaşa din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasının gerekliliği, fikir ve basın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, birlik kurma özgürlüğü, dilekçe verme hakkı, kişi ve konut dokunulmazlığı, cezaî takibatlarda yasal güvence, dolaşım özgürlüğü ibareleri yer almıştır. Ayrıca Rus anayasası imparatorlukta yerleşik bütün halkların kültürel özerklik hakkını güvence altına almalıydı. Rusça merkezî devlet kurumlarının, ordunun ve donanmanın resmî dili olmalıydı. Her halkın ilkokul ve olanak dâhilinde sonraki eğitimini ana dilinde yapmasının sağlanması istenmekteydi. Üçüncü Bölüm, “*Yerel Yönetim ve Otonomi*” başlığını taşımaktadır. Buna göre, Rusya Devleti’nde vatandaş özgürlüklerinin düzenlenmesi ve anayasal düzenin kurulmasından sonra halkın gereksinimlerine uygun olarak belirli konularda yasama hakkına sahip temsil meclisleriyle birlikte bölgesel otonominin kurulması için devlet yasama düzeninde yasal yolun açık olması kabul edildi.³

Devletin birliğinin bozulmaması ve merkezî temsil organında Polonyalı temsilcilerin bulunması şartıyla Polonya Çarlığı’nda genel seçim sistemiyle seçilmiş meclisin olduğu bir otonom düzen uygulanacaktı. Polonya Çarlığı ve komşu eyaletler arasındaki sınırlar yerel halkın isteği ve etnik oluşuma göre düzenlenebilirdi. Polonya Çarlığı’nda milliyetlerin kültürel özerklik hakkı ve sivil özgürlük ortamı devlet garantisinde sağlanmalıydı. Ayrıca azınlıkların haklarının korunması sağlanmalıydı. Finlandiya’ya ayrı bir devlet statüsü veren Finlandiya anayasası eski haline getirilmeliydi. Gelecekte imparatorluk ve Büyük Finlandiya Knezliği arasındaki ortak yasama girişimlerinde imparatorluk ve Büyük Knezlik yasama kurumları arasında uzlaşma sağlanmalıydı.⁴ 27 Şubat/12 Mart 1917 devriminden sonra 9-12 Mayıs 1917 tarihleri arasında Petrograd’da toplanan

² П. Н. Миллюков, *Воспоминания (1859-1917)* [*Vospominaniya-Naturalar (1859-1917)*], под ред. (red.) М. М. Карповича, Б. И. Элькина, Т. I, Издательство Имени Чехова, New York, 1955, s. 189-191, 197-198, 242-245.

³ *Съезды и Конференции Конституционно-Демократической Партии: 1905-1907 гг. [Syezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoj Partii: 1905-1907 gg.-Anayasal Demokrat Partisi’nin Kongre ve Konferansları 1905-1907 yılları]*, Т. I, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 1997, s. 18, 31, 34-41, 45, 189-196.

⁴ a.g.e., s. 192.

partinin sekizinci kongresinde, gayri-Ruslar için kültürel özerklik ve idarî otonomi tarzındaki eyalet otonomisi kabul edildi. Ancak bölgesel otonominin kurulması için devlet yasama düzeninde yasal yolun açık olmasıyla ilgili maddeye yer verilmedi. Finlandiya otonomisiyle ilgili madde varlığını korurken, Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak tanındığı belirtildi.⁵

A. P. B. Struve'nin Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

1. P. B. Struve'nin Millet ve Devlet Anlayışı

Struve, Alman asıllı olmasına rağmen kendini her zaman hakiki bir Rus gibi hissetmiştir.⁶ Zaten millet tanımını da etnik aidiyet üzerinden yapmamıştır. Struve'ye göre, milletin temelinde kültürel birlik, kültürel miras, eserler ve amaçlar vardı. Millet kendi gücü ve değerini kültüründen almaktaydı. Her büyük millet kendi devletini kurmayı isterdi. Fakat millet fikri ve hayatı, her zaman devlet hayatı ve fikrinden daha geniş, daha özgür ve daha zengindi. Tek bir kültürün yansıması olan millete devletin baskısı yoktur. Çünkü kültür insanlığın özgür gelişimi ve birliği olarak onların manevî gücüdür. Devlet gibi millî ilke de mistiktir ama daha içsel ve daha yumuşaktır. Kendi devletinden nefret edebilirsin ama kendi milletinden nefret edemezsin. Devlet, millet ve etnisiteyi vurgulayan milliyetten⁷ çok daha şartlı, daha az organik bir yapıdır. Bu yüzden daha az istikrarlı ve güçlüdür. Devlet, doğaüstü, gizemli gücüne millî ilkeyle iç içe girdiğinde ve

⁵ Съезды и Конференции Конституционно-Демократической Партии: 1915-1917 гг. [Sъezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratičeskoj Partii: 1915-1917 gg.-Anayasal Demokrat Partisi'nin Kongre ve Konferansları 1915-1917 yılları], T. III, K. 1, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2000, s. 660-662, 802; Сборник Программ Политических Партий В России [Sbornik Program Politicheskikh Partii v Rossii- Rusyada Politik Parti Programları Derlemesi], Petrograd 1917, s. 6-8. Partinin milliyetlerle ilgili maddelerini hazırlayan F. F. Kokoşkin, Milyukov'la aynı doğrultuda düşünen bir isimdi. M. K. Stockdale, "Miliukov, Nationality and National Identity", II. Н. Милоков Историк Политик Дипломат (Материалы Международной Научной Конференции Москва 26-27 Мая 1999) [P. N. Milyukov: Istorik, Politik, Diplomat (Materialı Mejdunarodnoy Naučnoy Konferentsii Moskva 26-27 Maya 1999-)] P. N. Milyukov Tarihçi Politikacı Diplomat (Uluslararası Bilim Konferansı Belgeleri Moskova 26-27 Mayıs 1999)], Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2000, s. 282. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ülkü Çalışkan, *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.

⁶ Olga Malinova, *Liberal Nationalism: A Historical and Critical Analysis of Conceptions*, Research Support Scheme, Moskova, 2000, s. 88.

⁷ Etnik bir topluluğun altı ana niteliği vardır. Bunlar, kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihî anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusudur. Millet ise tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevî bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir topluluğun adıdır. Millet, etnik bir toplulukta olduğu gibi ortak mitleri ve anıları olan topluluktur. Aynı zamanda teritoryal bir topluluktur. Ancak etnik toplulukta, bir ülke ile olan bağ sadece tarihî ve sembolik kalabilirken, millette bu bağ fizikî ve fiilidir. Milletler her zaman etnik unsurlara gereksinim duyarlar. Bu unsurlar yeniden işlenebilirler ve çoğu zaman da böyle olur. Etnik topluluklar, bir milletin paylaşan olduğu pek çok nitelikten yoksundur. Etnik toplulukların kendi teritoryal memleketlerinde ikamet ediyor olmaları gerekmez. Ortak bir iş bölümü ya da ekonomik birlik de görülmeyebilir. Herkes için geçerli hak ve görevler tayin eden ortak yasal kodlara da ihtiyaç duymazlar. Milletler etnik bir evveliyat olmadan da oluşabilirler. Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, (Terc. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42, 70-71.

kaynaştığında ulaşır. Bu ilkeler vatansever bir duyguyla kişiyi kuşatır.⁸ Burada milletin temelinde kültür olduğunun belirtilmesi, devlette tek bir milletin, kültürünün hâkim olması düşüncesi ve devletin milliliği yaratan ortak duygular sayesinde manevî gücüne ulaştığının vurgulanması dikkat çekicidir.

Yine Struve'ye göre, devletin mistik bir anlamı ve kişinin hizmet ettiği, onun uğruna ve adına öldüğü bireyüstü ve makuliyet dışı bir özü bulunmaktadır. İnsanlığın gelişim aşamasında mistik ya da dinî devletin gelişimi gevşemez. Kültürel başarılarla kısmen toplum, genel olarak insanlık hayatının rasyonel başarıları kazanılır. Ama bu rasyonelleşmenin sınırları vardır. Devlet ve milletin mistizmi ortadan kaldırdığını düşünmek için herhangi bir sebep yoktur. Ayrıca devlet ve millet insanlığın din gereksinimini meydana çıkarır. Din yoluyla insan organik bir atmosferden çıkar ve daha geniş kişilik üstü varlıkla uğraşmaya başlar. Ancak individüalizm, devlet ve milletin üzerindedir. İndividüalist, devlet ve millet gerçeğini anlar ve onları inkâr etmez. Devletin büyüklüğünü, onurunu, millî fikir ve anlayışı çok iyi kavrar. Ön yargılardan çekinmez ve güç ve sağduyu eksikliğinin ne demek olduğunu bilir.⁹

2. Devlet ve Emperyalizm Politikası

Struve, emperyalizmi güçlü devletlerin uyguladığı ilerici bir hareket olarak görmüştür. Çünkü ona göre devlet, makuliyet dışı doğası dolayısıyla güçlü olmak ister. Buna bağlı olarak devletin karakteri ve gücü diğer devletlere olan tutumunda ortaya çıkar. Ülkenin iç politika gelişimi ve düzeni devletin dış gücünü etkiler. İktidar ve yönetme işi, rasyonel olmayan ve makuliyet dışı bir bağlantıyla insanlar arasında düzenlenir. İktidar, devletin gücünü elinde bir silah olarak tutar ve insanların kendisine itaat etmesini sağlar. Devletin mistik özülle ilgili uygulamalara ara verilirse iktidar önce sarsılır sonra yıkılırdı. Emperyalizm, devlet güçlü olmak istediğinde ortaya çıkan bir faaliyettir. İngilizler daima emperyalisttiler. Eğer emperyalizm başlığı altında devletin güçlü olması, liberalizm başlığı altında iç politikadaki adaleti anlaşılıyorsa 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında bu devlet tipleri her yerde başarı kazandılar.¹⁰

Güçlü devletlerle sınırdaş zayıf devletler, büyük devletlerin çıkar çatışmalarında güçlü devletlerin avı olurlardı. Rusya'nın güçlü devlet imajını yaralayan Rus-Japon Savaşı ve devrim olayları bunu doğrulamaktadır. Devrim yenilgiye uğratılmış olsa da belirli amaçlar uğruna devletin büyüklüğüne zarar

⁸ П. Б. Струве, “Отрывки о Государстве [Отрывки о Gosudarstve-Devlet Hakkında Parçalar]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg 1911, s. 103-105. Bu kitabın başka bir baskısı için bkz. П. Б. Струве, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм* [*Patriotica Politika Kultura Religiya Sotsializm-, -Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm*], Сост. (Haz.) В. Н. Жукова, А. П. Полякова, Издательство Республика, Moskova, 1997.

⁹ Струве, *a.g.m.*, s. 105-106, 108.

¹⁰ Струве, *a.g.m.*, s. 98-101.

vermeye devam etti. İç politikada hükümet ve partiler devletin güç kazanmasına yardım etmeliydiler. Rusya, Japonya'yla savaşa hazır değildi. Uzakdoğu politikasındaki hata sadece metotlarında değil aynı zamanda bu politikanın amaçlarında yatmaktaydı. Büyük Rusya'yı yaratmak için tek bir yol vardı. Bu yol, devletin Karadeniz Bölgesi'ndeki Asya ve Avrupa ülkeleri üzerinde ekonomik üstünlük sağlamasıydı. Bunun sonucunda Ortadoğu'da politik ve kültürel üstünlük de sağlanabilirdi. Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa ile iş birliği yapılarak daha etkili olunabilirdi. Devletin farklı kavimlerden oluşması durumu zorlaştırmaktadır. Eğer devlet sadece Ruslardan oluşsaydı iktidar ve halk arasında bu kadar çok uyuşmazlık olmazdı. Yani devlet Rus etnik kökeninden gelenler ve Ortodoks Rus kültürünü özümsemiş Ruslardan oluşsaydı, devletin iç ve dış politikasında ortak ideal birliği daha rahat sağlanabilirdi. Güçlü Rusya için güçlü bir ordu ve donanma da gerekliydi.¹¹ Büyük Rusya'yı yaratmak düşüncesi o dönemde var olan politik karışıklık bittiğinde Rus milleti bilincinin önüne hiç şüphesiz daha sert bir şekilde çıkacaktı.¹²

3. Struve'nin Milliyetçilik Anlayışı

Struve, vatan sevgisinin, onu derinden ve samimi bir şekilde hissedenden herkeste bulunduğunu belirtmektedir. Bu sevgi, bir çocuğun annesini sevdiği türden bir sevgiye benzemektedir. Ancak vatan sadece anne değil, aynı zamanda kişinin çocuğuydu. Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde manen ve ahlaken bir diğerinin

¹¹ П. Б. Струве, “Великая Россия [Velikaya Rossiya-Büyük Rusya]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg 1911, 75-79, 83, 92. P. B. Struve, Rusya'nın büyüklüğünün Kırım Savaşı öncesinde de zarar gördüğünü söylemektedir. П. Б. Струве, “Политика Внутренняя и Политика Внешняя [Politika Vnutrennaya i Politika Vneşnaya-İç Politika ve Dış Politika]”, *Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 280.

¹² П. Б. Струве, “Спор с Д. С. Мережковским Кто из Нас Максималист некоторые Итоги? [Spor s D. S. Merejkovskim Kto iz Nas Maksimalist Nekotoriye Itogi?]-D. S. Merejkovskiy'le Tartışma Bizden Kim Maksimalist Bazı Sonuçlar?]", *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg 1911, s. 126. Ayrıca bkz. П. Б. Струве, “Синдикализм и махаевщина (По Поводу Статьи Н. М. Минского) К Спору о «Великой России» [Sindikalizm i Mahaevşina (po Povodu Stati N. M. Minskogo) (K Sporu o Velikooy Rossii)-Sendikalizm ve Mahaevşina (N. M. Minskiy Hakkında Makaleler) Büyük Rusya Hakkında Tartışma]", *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911.

ardından diğer nesil gelir ve vatan büyürdü. Kişinin bedeniyle onun vücudu beslenir, istek ve fikirlerle sulanırdı. Vatanın değişen dokusu yaratılırdı.¹³ Anneye çocuğunun saygı gösterme yükümlülüğü kişi tarafından hissedilen ya da emredilen bir yükümlülük değil, ona karşı içten gelen sevgi ve çekimdir.¹⁴

Vatan sevgisinin dışarıya çok güçlü bir şekilde yansımaları milliyetçilik şeklindedir. Milliyetçiliğin herkese göre farklı olduğu ve subjektif bir duygu olduğunu söylemelerine rağmen bu düşünce formunun objektifliğini tartışmak insanlardaki psikolojik faktörü reddetmek demektir. Tanrı veya din fikri, objektif düşünce şekillerine verilebilecek en iyi örnektir. Bu fikrin gelişim süreci içerisindeki içeriği değişik ve çok farklı şekillerde olabilir. Ancak insan bilincinde objektif din fikri ve bu fikre cevap veren gerçek din durumu oluşur. Millî ruhun açığa çıkması da aynen böyledir. Millî ruh fikri, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başlarında zihinlerde olgunlaştı. Fransız Devrimi, millî ruha nüfuz etti ve onun asıl meselesi oldu. Ancak individualizmle kesişmiyorsa hiçbir toplumsal politik universalizm kabul edilemezdi. Kişinin kolektif ruha katkısı sonucu oluşan millî ruha saygı kayıtsız şartsız insan haklarının kabulünü talep etmekteydi. Bu kabul olmadan milliyetçilik ya boş bir kelime ya da kendini aldatmadan ibaretti.¹⁵ Yani buna göre, millete aidiyetini kabul edenlerin temel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmalıydı.

Struve'ye göre, birbirine taban tabana zıt iki çeşit milliyetçilik anlayışı vardır. Bir tanesi özgür ve yaratıcı olduğundan açık, asıl ve iyi anlamında “*fethedici milliyetçilik*”, diğeri zincire vurulmuş ve pasif olduğu için zorunlu olarak diğerlerinden korkan ve onları ayıran “*savunma milliyetçiliğidir*”. Fethedici Milliyetçiliğin taşıyıcıları Anglo-Saksonlardır. Aynı özellikler Roma İmparatorluğu'nda da vardı. Sadece bu milliyetçilik gerçek bir imparatorluk yaratabilirdi. Klasik savunma milliyetçiliği yapanlara Yahudiler örnek gösterilebilir. Rus devletinin ve halkının hangi milliyetçilik anlayışını seçeceği onun gelecekte büyük Rusya olup olmayacağını belirleyecekti. Kendini diğer milliyetlerden tecrit ederek ve koruyarak Rus milliyeti daha çok zayıflıyor ve fakirleşiyordu. Hiç tartışmasız bütün büyük milliyetler, çok karışık etnik yapıdaki milliyetlerdi. Slav halkları ve diğer gayri-Rus halkları asimile eden Rus milliyeti de böyledir. Rus milliyeti, Amerikalılar gibi bir milliyet yaratabilirdi. Onlar kendilerini “Amerikalı” olarak tanımlıyorlardı. Britanya İmparatorluğu ve Amerika Birleşik

¹³ П. Б. Струве, “В Чем же Истинный Национализм? [V Çem je İstinniy Natsionalizm?-Gerçek Milliyetçilik Nedir?]”, *Избранные Сочинения [İzbranniyе Soçineniya-Seçme Eserler]*, Издательство Российской Политической Энциклопедия, Moskova 1999, s. 14-15. Bu makale için ayrıca bkz. Пётр Струве, “В Чем же Истинный Национализм? [V Çem je İstinniy Natsionalizm- Gerçek Milliyetçilik Nedir?]”, *На Разных Темы (1893-1901 гг.) Сборник Статей [Na Raznyya Temi (1893-1901 gg.) Sbornik Statey-Değişik Konularda (1893-1901 yılları) Makalelerin Derlemesi]*, Типография А. Е. Колпинского, S. Petersburg, 1902, s. 526-555.

¹⁴ Пётр Струве, “Национальный Эрос и Идея Государства. Ответ Кн. Е. Н. Трубецкому [Natsionalniy Eros i İdeya Gosudarstva Otvet Kn. E. N. Trubetskoyu-Millî Eros ve Devlet Fikri. Knez E. N. Trubetskoy'a Cevap]”, *Национализм: Полемика 1909-1917 [Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemik 1909-1917]*, Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 225.

¹⁵ П. Б. Струве, “В Чем же Истинный Национализм? [V Çem je İstinniy Natsionalizm?-Gerçek Milliyetçilik Nedir?]”, s. 14-16, 21-22, 29.

Devletleri'ndeki Anglo-Saksonların egemenliği gibi Rusya İmparatorluğu'nda da – Finlandiya ve Polonya hariç- Rus milliyeti ve kültürünün egemenliği gerçekleştirilebilirdi. Ancak şiddet eğilimli milliyetçilik, Rus milliyeti ve kültürünün özgür ve organik hegemonyasına engel olmaktadır. Devlet birliğinde bu ya da başka bir devletin hegemonyası olmadan da birlik olabilir, ancak Rusya bu hegemonyayı sağlayamazsa güçlü bir devlet olamaz. Rus idaresinin uyguladığı “Resmî milliyetçilik” anlayışı, millî-devlet birliği olmak yerine millî-otonomi ve federalizm yolunu açıyordu. Onda araç var ama amaç yoktu. Oysaki milliyetçilik gerçek gücünü yayıldığı geniş halk kitlelerinden alırdı.¹⁶

Struve, milliyetçilik anlayışında din ve devlete saygı duyduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Sosyal makine görüntüsünden başka devlette ilahî ilkeden bir şey vardı. Bu yüzden derin dinî görüş açısından sadece teknik bir kurum olarak devleti yorumlamak yanlıştı. Devlete sevgi, politik materyalizm ya da Makyavelizm'den kaynaklanmaz. Aksine çıkar gözetmeyen, kişisel mutluluk endişesini aşan, atalara saygı gelecek nesillere sevgi gösteren kuşakların dünyada birbirlerine değişen dinî tutumudur.¹⁸ Dolayısıyla din gibi devlete metafizik bir inanç yüklenmesi, din-devlet bağlantısını güçlendirmektedir.

4. Struve'nin Gayri-Ruslara Bakışı

Struve, Rusya'da “Büyük Rus” (Velikorus)¹⁹ değil sadece Rus kültürünün varlığına inandığından onu devletin varlığından daha önemli bir gerçek olarak görmekteydi. Rusya İmparatorluğu sınırları içerisinde Fin ve Leh milleti haricinde millî-kültürel gelenek geliştiren başka bir millet olmadığından belki Helsinki ve Varşova'da Rusçayı bilmeyebilirler ama Kiyev, Mogilev, Tiflis ve Taşkent'te bilmek zorundaydılar. İmparatorluğun bütün bölgelerinde Rus kültürüne zorunlu olarak katılma ve saygıya zorlama olmasa da Rus kültürü, iktidarın gücü olarak her yerde vardır. Ukrainler ve Beyaz Ruslar haricindeki diğer gayri-Ruslar da kendi kültürlerini yaşamak isteyebilirler. Ancak Ukrain ve Beyaz Rus kültürünü yaşayanlar, bu kültürlerin Rus kültürüyle aynı olduğunun farkına varmalıydılar. Rusya, Ukrain ve Beyaz Ruslarla birlikte millî bir Rus devletidir. Gayri-Rus halklar

¹⁶ П. Б. Струве, “Два Национализма [Dva Natsiyonalizma-İki Milliyetçilik]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)*]-*Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 295-302.

¹⁷ П. Б. Струве, “Спор с Д. С. Мережковским Первый Ответ [Spor s D. S. Merejkovskim Perviy Otvet-D. S. Merejkovskiy'le Tartışma İlk Cevap]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)*]-*Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 116.

¹⁸ Пётр Струве, “Национальный Эрос и Идея Государства. Ответ Кн. Е. Н. Трубещкому [Natsionalniy Eros i İdeya Gosudarstva Otvet Kn. E. N. Trubetskoy'a Cevap]”, s. 226-227.

¹⁹ Doğu Slav halklarının en büyük grubunu oluşturan ve günümüzde Rusya Federasyonu'nda yaşayan Rusların atası olan Rus halkıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara, 1948, 49-127.

üzerindeki Rus kültürünün hegemonyası sadece Rusça eğitim ve Rusların sayısal üstünlüğüyle alakalı değildir. Aynı zamanda devletin içteki gücü ve zenginliğiyle alakalıdır. Ülkede Rus kültürüne eşdeğer bir kültür yaratmak zordu. Ruslar, Ukrain dilini bilmeyen millî hayatın kültürel katılımcısı ve eğitilmiş bir insan olabilirdi ama Rus dilini bilmeyen Ukrainler, devlet hayatında doğrudan bilgisiz, millî-devlet alfabesini okuyamayan kişi olarak kalırdı.²⁰ Aslında Struve, Rusya İmparatorluğu'ndaki gayri-Ruslara Ruslaşmaktan başka bir şans tanımamaktadır. Ukrain ve Beyaz Rus halklarını tek bir Rus milletinin parçaları olarak görmesi birleştiren değil daha çok ayırıştırıcı bir bakış açısıdır. Çünkü Ukrain ve Beyaz Rus milliyetçileri kendilerini Büyük Rus milletinden ayrı bir millet olarak görmekteydiler.

Struve'ye göre, Rusya'nın büyüklüğü açısından Polonya ve Yahudi sorunlarının çözülmesi gerekiyordu. İktidar, Yahudi meselesini görmezden gelmekteydi. Meselenin politik çözümü Yahudi gettolarının ortadan kaldırılmasıydı. Rusya'nın Karadeniz Bölgesi ve Ortadoğu'da ekonomik üstünlük sağlanmasında Yahudiler önemli bir araç olabilirdi. Bunun için Yahudilerin özgürleşmeleri gerekiyordu. Antisemitik eğilimlere rağmen bütün gayri-Rus halklar arasında Yahudiler, Rus Devleti'ne hizmet etmeye ve Rus kültüründe asimile olmaya çok elverişliydi.²¹ Yahudi meselesinin yasal çözümünde asemitezizm²², filosemitizme (Yahudiseverlik) göre daha tercih edilebilirdi.²³ Struve, Yahudi milletinin varlığını kabul etmesine rağmen Siyonizme katılmamaktaydı. Rus toplumunun farklı kesimlerinde Yahudilere karşı bir kabullenmeme durumu vardı. Buna rağmen hukukî meseleyi çözmek için ahlakî ve mantıksal açıklık gerekiyordu. Yahudiler Siyonizm hareketinin etkisiyle bilinçli olarak Rus kültürünü itelemekteydiler.²⁴

Finlandiya ve Polonya, Rusya İmparatorluğu'ndan ayrılamazdı. Fakat bu bölgeler Rus da yapılamazdı. Bu bölgelere Rus iskânı imkânsızdı ve tarih içerisinde

²⁰ П. Б. Струве, “На Разные Темы... Что же Такое Россия [Na Raznyie Temi... Çto je Takoye Rossiya-Değişik Konularda... Rusya Nedir?]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg 1911, s. 520-524.

²¹ П. Б. Струве, “Великая Россия [Velikaya Rossiya-Büyük Rusya]”, s. 83-84.

²² Struve, Yahudilere yönelik tutumunu “asemitizm” ya da “kültürel semitezizm” olarak adlandırmaktaydı. Onun savunduğu “asemitizm”, Yahudiler için antisemitizmin yumuşatılmış haliydi. В. В. Шелохаев, *Либеральная Модель Переустройства России [Liberalnaya Model Pereustroistva Rossii-Rusya'nın Yeniden Düzenlenmesinin Liberal Modeli]*, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 1996, s. 89-90; Д. Заславский, *Кадеты и Евреи [Kadeti i Evrei-Kadeler ve Yahudiler]*, Типография Л. Я. Ганзбурга, Петроград, 1916, s. 12.

²³ П. Б. Струве, “Полемические Зигзаги и Несвоевременная Правда [Polemicheskiye Zigzagi i Nesvoevremennaya Pravda-Polemiksel Zigzaglar ve Zamansız Gerçek]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 375, 377-378.

²⁴ П. Б. Струве, “Интеллигенция и Национальное Лицо [Intelligentsiya i Natsionalnoye Litso-Entelijansiya ve Millî Kişilik]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 372-373.

kendine özgü kültürel bir gelenek oluşmuştu.²⁵ Polonya meselesi, uluslararası politik bir meseleydi. Ancak Ortadoğu’da üstünlük kurma, bünyesindeki devletleri elinde tutma kabiliyetini gösterme, Batı dünyası ve Slavlarla bağlar kurma ve Rusya ve Polonya’nın ekonomik pazar olarak birbirine ihtiyaç duyması gibi sebeplerden dolayı Polonya’nın Rusya’ya aidiyetinin devamı sağlanmamıştı.²⁶

5. Struve ve Milyukov’un Milliyet Konusunda Karşılıklı Yazıları ve Struve’nin Partiden Ayrılışı

Struve ve onun gibi düşünen Rus entelijansiyası devlet düşüncesinin zayıflığıyla suçlandılar. Struve’ye göre, bu doğru olsa bile kendisini suçlayan entelijansiya açısından bakıldığında onlarda da millî düşüncenin üzerinde devlet fikrinin ağırlık kazandığı görülmekteydi. Hiçbir Rus kendini –bu düşüncüyü eleştirel bir şekilde sorgulamak haricinde- “*Rusya insanı*”²⁷ olarak tarif etmezdi. İnsanlık ideali, doğru ve makul bir devlet anlayışı uğruna bir kısım Rus entelijansiyası kendini “*Rusya entelijansiyası*” olarak göstermekteydi. Bu kozmopolitizm oldukça devletten yanadır, çünkü gayri-Rus halklar fizikî olarak ortadan kaldırılmazlar, imha edilemez ve asla Rus yapılamazdı. Entelijansiya, devlet ideali uğruna gereksiz ve yararsız bir şekilde etnik kimliğini gizlemekteydi ama bunu gizlemesi olanaksızdı. Bir zamanlar milliyeti irksal elemanlarla düşündüler. Milliyet, sadece irksal olarak ifade edilemez, o ruhta yaşardı. Devletin adaleti, Ruslardan millî kayıtsızlık talep etmemekteydi. Milliyet duygusuna itme veya çekim olması kişiye aitti. Her ne olursa olsun milliyet duygusu organik olarak herkeste vardı. Herhangi biri ya da bir şeye karşılık bu servetten vazgeçmek gerekmiyordu.²⁸ Milyukov bu düşünceye karşılık Struve’nin milliyetçilik duygularıyla hareket ettiğini, milliyetçiliğe milliyetçilikle cevap vermenin sağlıklı bir yaklaşım olduğunu belirterek cevap verdi.²⁹ Struve de Milyukov’un milliyet duygusunu görmezden geldiğini düşünmekteydi. Milliyet duygusunun yasal ve doğal olarak açığa çıktığını, onun bastırılmasının ya da söndürülmesinin derin bir hata ve çarpıklık belirtisi olduğunu yazdı. Bu duyguların içerde var olmaya devam etmesi tahrif edilmiş bir şekilde ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Milliyet duygusunun söndürülmesi millet

²⁵ П. Б. Струве, “Политика Внутренняя и Политика Внешняя [Politika Vnutrennaya i Politika Vneşnaya-İç Politika ve Dış Politika]”, s. 280.

²⁶ Струве, “Великая Россия [Velikaya Rossiya-Büyük Rusya]”, s. 83-90.

²⁷ Rus (*Russkiy*) ve Rusyalı (*Rossiyanin*) kelimeleri arasında ayırım yapan ve etnik anlamdan arındırılmış, milletlerüstü ikinci kelimeyi icat eden kişi, I. Petro’nun sarayındaki Ukraynalı başpiskopos Theofan Prokopoviç’ten başka birisi değildi. Çelişkinin kaynağı, Doğu Slavlarının Batı kanadının (Ukrayna ve Beyaz Rusya) artık Rus halkıyla kaynaşamayacak kadar farklı ve aynı zamanda “*ötekî*” olarak görülmecek kadar yakın olmasıydı. Milliyetçi hareketlerin arttığı 1905 İhtilali’nden sonra bile, Rus aydını ve resmî kişiler, milletler sorununu aşkın (milletlerüstü) bir kimlik ve ideoloji aracılığıyla çözmeye çalıştılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Elnur Soltan, “Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği”, *Avrasya Dosyası*, C. VI, S. 4, 2001, s. 75, 81.

²⁸ П. Б. Струве, “Интеллигенция и Национальное Лицо [İntelligentsiya i Natsionalnoye Litso-Entelijansiya ve Millî Kişilik]”, s. 370-372.

²⁹ П. Милуков, “Национализм Против Национализма [Natsionalizm protiv Natsionalizma-Milliyetçiliğe Karşı Milliyetçilik]”, *Национализм: Polemika 1909-1917 [Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemika 1909-1917]*, Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 42-43.

ve devletle ilgili meselelerin çözümünü zorlaşıyordu.³⁰ Milyukov, belirli milliyete ait olmanın getirdiği onaylanmış güçlü duygular ve bir milliyetin diğerine düşmanlık yayması arasındaki ince çizginin belirlenmesinin önemini hatırlattı.³¹

Kadet Partisi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da gayri-Ruslara yönelik meseleleri hem parti içinde hem de Duma’da gündeme getirmeye devam etti. Ancak Struve, I. Dünya Savaşı’nda Rus halkının çıkarlarının gayri-Ruslardan daha önemli olduğunu düşünmekteydi. Özellikle Rusya İmparatorluğu’nun millî karakterini ve Rusya halklarına otonomi verilemeyeceğini vurguladı. En çok tartışılan konulardan biri olan Ukrain meselesinde olumsuz bir tutum takındı. Ukrainlerin ayrı bir millet oluşturmaya muktedir olmadıklarını söyledi. Bu durum 8 Haziran 1915 tarihinde Kadet Partisi Merkez Komite üyeliğinden ayrılmasına yol açtı.³² Aslında burada en başından itibaren savunduğu ilkeler haricinde bir şey söylememiştir. Ancak tüm ülkenin ölüm kalım mücadelesi olarak algılanan Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’nın savaşı kazanmasına odaklanılması yerine milliyetler meselesinin tartışılmasına daha fazla katlanmak istememiş görünmektedir.

B. P. N. Milyukov’un Millet ve Milliyetçilik Anlayışı

1. P. N. Milyukov’a Göre Milliyet Meselesinin Rus ve Dünya Tarihindeki Çözüm Aşamaları

Pavel Nikolayeviç Milyukov, milliyet meselesi üzerine çok kafa yordu. Siyasî mücadelesinde üniter devlet içerisinde kalmak kaydıyla gayri-Rusların haklarını Devlet Duması’nda korkmadan savundu. İlk olarak 22 Ocak 1893 tarihinde Tarih Müzesi oditoryumunda *Slavyanofilizmin Ayrışması* hakkında halka açık bilimsel derslere başlarken milliyet ve millet meselesiyle ilgilenmeye başladı. 1897 yılında Sofya Yüksekokulu’nda verdiği *Roma İmparatorluğu’nun Çöküşünden Ortaçağa Geçiş* başlıklı konferanslar ve milliyetçilik hareketlerinin doğduğu Balkan ülkelerine yaptığı gezilerden edindiği izlenimler onun fikirlerini etkiledi. *Rus Kültür Tarihi Kaynakları* isimli eserinin üçüncü cildinde Rus millî bilincinin gelişim problemini inceledi.³³ Milyukov, ikinci Rus devriminin (25

³⁰ Струве, “Полемические Зигзаги и Несвоевременная Правда [Polemiceskiye Zigzagi i Nesvoyevremennaya Pravda-Polemiksel Zigzaglar ve Zamansız Gerçek]”, s. 375, 377-378.

³¹ П. Милоков, “Оттalkingвание или Притяжение [Ottalkivaniye ili Prityajeniye-İteleme ya da Çekim]”, *Национализм: Polemika 1909-1917 [Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemik 1909-1917]*, Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 68-69.

³² *Государственная Дума Российской Империи 1906-1917 [Gosudarstvennaya Duma Rossiiskoy İmparii 1906-1917- Rusya İmparatorluğu Devlet Duması 1906-1917]*, Ред. (red.) Б. Ю. Иванов, А. А. Комзолова, И. С. Ряховская, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2008, s. 593-594.

³³ О. Ю. Малинова, “Две Концепции “Либерального Национализма”: П. Б. Струве и П. Н. Милоков [Dve Kontseptsii Liberalnogo Natsionalizma P. B. Struve i P. N. Milyukov-Liberal Milliyetçiliğin İki Anlayışı: P. B. Struve ve P. N. Milyukov]”, *П. Н. Милоков Историк Политик Дипломат (Материалы Международной Научной Конференции Москва 26-27 Мая 1999) [P. N. Milyukov; İstoriik, Politik, Diplomat (Materialı Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii Moskva 26-27 Maya 1999)-P. N. Milyukov Tarihiçi Politikacı Diplomat (Uluslararası Bilim Konferansı Belgeleri Moskova 26-27 Mayıs 1999)]*, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2000, s. 463.

Ekim/7 Kasım 1917) gerçekleşmesinden sonra milliyet meselesi üzerinde daha çok düşündü.³⁴ 1925 yılında yurt dışındayken *Milliyet Meselesi* isimli kitabını yayımladı.³⁵ Bu kitap herhangi bir kişi ya da akıma karşı tez geliştirmek amacıyla yazılmamıştı. Milyukov, bir tarihçi ve sosyolog olarak bilimsel analizleri ve sonuçlarını bir araya getirmişti.

Milyukov'a göre, Rusya, Almanya ve Fransa gibi millî bir devlet yapısı kurmakta çok geç kalmıştı. Ancak Rusya İmparatorluğu'nun gerçekleri dikkate alınarak Rusya'nın bütünlüğünü koruyacak bir milliyetler politikası uygulanabilirdi.³⁶ Bu yüzden meseleyi milliyetçilik düşüncesinden uzakta değerlendirdi.³⁷

Milyukov'a göre, eski Slavseverliğin temelinde birbiriyle bağlantılı iki ana fikir vardı. Bunlar, milliyet fikri ve milliyetin dünya tarihindeki amacı fikridir. Sağ grup Slavseverlerden Danilevskiy ve Leontyev, milliyet fikrini; sol grup Slavseverlerden Solovyev, milliyetin dünya tarihindeki amacı fikrini savundular. Milliyet fikri hakkındaki öğretilerde, Slavsever düşüncede her millî yaşantının orijinalliği düşüncesi vardı. Ancak, millî yaşantı sadece milliyetin kendine özgü halk ruhunu açıklamaktaydı. Ruh olmayana halk, etnografik bir malzeme olabilirdi. Milliyetin dünya tarihindeki amacına göre, Rusya Avrupa ve dünyanın yeniden doğması ve kendi kurtuluşu için dünya kiliselerine politik iktidar vermeliydi. Rus çarı ve Katolik Papa'nın iş birliği bu amaca yardımcı olabilirdi. Solovyev, bu ideal uğruna milliyetçiliğin her türüne saldırdı. Slavseverlerin Ortodoks Hıristiyanlığı ülküleştirilmelerine karşı çıktı. Millî ve dinî azınlıkların takibatını kınadı. Milyukov'a göre, her halk kendi hayatını kendisi için yaşardı. Bu çağdaş bilim tarafından da kabul görmekteydi. Fakat çağdaş bilim aynı zamanda bütün bu ayrı hayatlardaki genel sosyolojik yasaları kabul etmekteydi. Farklı şekillerdeki millî varlıkların hepsinde benzer, ortak gelişim elementleri bulunmak zorundaydı.³⁸

P. N. Milyukov, *Milliyet Meselesi* isimli kitabında milliyet meselesinde o zamana kadar üç farklı bakış açısı olduğunu belirterek sırayla açıkladı. Birinci olarak kozmopolit bakış açısında özellikle Rus Sosyalist Devrimcilerin (Lavrov, Tkaçev gibi) vurguladığına göre, milliyet meselesi, sosyal mücadelenin önemli amaçları önünde ortadan kalkmak zorundaydı. Milliyet meselesi, sosyal devrim ilkesiyle kesişmezdi ve bu ilke sosyal devrim uğruna feda edilmeliydi. İkinci olarak reaksiyonerlerin ortaya koyduğu milliyetçi bakış açısına göre, bütün milliyetlerin kendine özgü anatomik ve fizyolojik özellikleri olduğu gibi diğer

³⁴ Л. В. Балтовский, *Политическая Доктрина Партии Конституционных Демократов* [*Politiçesкая Doktrina Partii Konstitutsionnih Demokratov-Anayasal Demokratlar Partisinin Politik Doktrini*], Санкт-Петербургский Государственный Архитектурно-Строительный Университет, S. Petersburg, 2009, s. 148.

³⁵ Малинова, *a.g.e.*, s. 463.

³⁶ М. К. Stockdale, *a.g.m.*, s. 281.

³⁷ Л. В. Балтовский, *a.g.e.*, s. 147.

³⁸ П. Н. Милоков, "Разложение Славянофильства Данилевский, Леонтьев, Вл. Соловьев [*Razlojenije Slavyanofilstva Danilevskiy, Leontyev, Vl. Solovyev-Slavseverliğin Ayırışması Danilevskiy, Leontyev, Vladimir Solovyev*]", *Вопросы Философии и Психологии* [*Voprosi Filosofii i Psihologii-Felsefe ve Psikoloji Meseleleri*], Издательство Типо-Лит. Т-ва, Moskova, 1893, s. 48-55, 83, 85, 93-94.

milliyetlere benzemeyen özel manevî yapısı vardı. Yaşayan millî fikir ve kavramların varlığı, yeni uygulamaları millî varlığa zararlı görüyordu. Irkların eşitsizliği ve yüksek ırk fikri, aşağı ırk olarak görülenlerin köleleştirilmesini ve asimilasyonunu mazur gösteriyordu. Üçüncü olarak enternasyonalist bakış açısında sosyalistler her iki görüşü uzlaştırmayı denediler. Aslında ilk başlarda sosyalist öğretinin özünde kozmopolit bakış açısı vardı. Milliyetlerin birbirlerinden farklı varlıkları –özellikle Marksizm için- geleceğin ideal toplumunun düzenlenmesinde üzücü bir engeldi. Marks'ın milliyet meselesine tek katkısı, Cenevre'de toplanan Birinci Enternasyonal'de sunulan teklifi idi. Bu teklif, demokratik ve sosyal reformlar temelinde Polonya'nın yeniden bağımsız bir devlet olması ve halkların kendi kaderini tayin etmesi yoluyla Avrupa'da Rus nüfuzunun kırılmasının gerekliliğinden bahsetmekteydi. Ancak Enternasyonal'in farklı milliyetlerin işçi bölümlerinden oluşması Karl Marks'ın kozmopolit-Alman bakış açısında değişiklik yapılmasını gerektirdi. Artık Kozmopolitizm değil, Enternasyonalizm vardı. Milliyet yadsınmadığı gibi en küçük milletlerin bile “özgür ve bağımsız yaşama hakkı” kabul edildi. Enternasyonalizm milliyet meselesinin çözümünde yetersiz kalmasına rağmen Rus sosyalistleri bu fikri benimsediler.³⁹

2. Milyukov'un Milliyet ve Millet Konusuna Bilimsel Bakış Açısı

Bilimsel bakış açısını açıklamaya çalışan Milyukov'a göre, milliyet ve ırk bağdaştırılmaz. Çağdaş bilim de ırk ve milliyet arasındaki farklılıkları belirtmekteydi. Milliyeti belirleyen kolektif, psikolojik, sosyal etmenlerin hiçbiri (dil, din, toprak, âdet ve töreler) tarihte çok uzak bir geçmişe kadar gitmiyordu ve bu özelliklerin hiçbiri aynı kalmıyordu. Milliyeti belirleyen ürünler, insanlar arasında iletişim aracı olmasının ya da onların uzun süre etkileşiminin sonucuydu. Dolayısıyla milliyet sosyolojik bir olguydu. Bu etkileşim ve iletişim devam ettiği müddetçe vardı. Milliyetin oluşması için uzun bir zaman, bilinçlenmesi için nispeten daha kısa bir zaman gereklidir. Kolektif bilinçten aşama aşama milliyet yapısı, milliyetin bilinçlenmesiyle millî bilinç oluşur. Millet olmak için, milliyetin kendi hatıralarını oluşturması ve onun aracılığıyla bilinçli bir şekilde hayat bulması gereklidir.⁴⁰

Millî bilincin belirmesinden sonraki aşama toplumsal bilincin ortaya çıkmasıdır. Bu iki aşamanın sonucunda da halk bilinci oluşur. Bireysel düşünce, toplumsal düşünceye kendi içinde yaratmış olduğu mekanizma sayesinde yansır. Halk bilincinin en gelişmiş olduğu ülkeler Avrupa ülkelerinde millî bilincin koruyucusu gruplar vardı. Toplum bilincini ifade eden diğer gruplar geleceğin inşasıyla uğraşıyorlardı. Doğal olarak millî bilinç az ya da çok geleneksel, toplumsal bilinç özellikle reformist karakter gösteriyordu.⁴¹

³⁹ П. Н. Миллюков, *Национальный Вопрос [Natsionalny Vopros-Milliyet Meselesi]*, Государственная Публичная Историческая Библиотека России, Moskova, 2005, s. 5-6, 8-13.

⁴⁰ Миллюков, *a.g.e.*, s. 18, 20, 42-50, 58-60.

⁴¹ П. Миллюков, *Очерки по истории Русской Культуры [Oçerki po İstorii Russkoy Kulturi-Rus Kültür Tarihi Kaynakları]*, Ç. 3, Выпуск 1, Типография И. Н. Скороходова, S. Petersburg 1901, s. 1-3.

Milliyetin belirlenmesinde dil çok önemli bir yer tutmaktaydı. Eğer milliyet kavramı olmasaydı, dil tam olarak bu anlayışı karşılardı. Hükmeden milliyetle birleşmenin en büyük aracı devlet dili için mücadele ve azınlıkların buna karşı direnişi dil ve milliyet arasındaki yakın bağlantının kanıtıdır. Dilin ardından din, millî bilinçte önemli yer tutar. Millî bilincin daha karışık formlarında teritoryal millet birlikleri gelişir.⁴² Milyukov; milleti, “*politik bir yapıda vatandaşların toplama*” şeklinde de tanımladı.⁴³

3. Milyukov’a göre Milliyetçiliğin Tarihi Seyri

Milyukov’a göre, etnik kökenden kaynaklanan milliyet meseleleri 19. yüzyıla aitti. Fransız İhtilali, individualist devrimci karakteriyle ülke sınırları içerisinde vatandaşlık fikrini doğurdu. Fransız Devrimi’nin etkisiyle 1800-1820 yılları arasında, Almanya’da Fransa’ya karşı, İtalya’da Avusturya’ya karşı, Balkanlarda Osmanlı Devleti’ne karşı ve Latin Amerika’da İspanya’ya karşı milliyetçi-devrimci hareketler gerçekleşti. Viyana Kongresi sonucunda Kutsal İttifak üyesi monarklar (1815–1822), Fransız Devrimi’nin milliyetçi-devrimci karakterine zıt bir politika takip ettiler. 1848 Devrimi’nden sonra çok uluslu devletler, devletin birliği korunarak milliyetlerin taleplerinin uzlaştırılmasının nasıl gerçekleşebileceği üzerine düşünmeye başladılar. Küçük ve büyük milliyetler, kendi devlet yapılarını kurmak istiyorlardı. Böylece bağlı buldukları devletin kurumlarının çalışmasını olanaksızlaştırıyorlardı. Bağımsız devlet yapısı kabul edildiğinde üniter devlet yapısı üzerine inşa edilen eski devlet yapısı milliyet meselesini çözmeye hazırlıklı görünmüyordu. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa devletleri ve küçük milliyetlere göre Fransız İhtilali’yle başlayan milliyet meselesini sona erdirdi.⁴⁴

Milliyetçilik, entelijansiyanın yarattığı bir üründü. Bunun en güzel örneği Rus entelijansiyasının Rus milliyet bilincinin oluşturmasındaki rolüydü. I. Petro’ya kadar Rus milliyet bilinci çeşitli felaketlerle kesildi. Etnografik ve doğal yaşama koşulları haricinde hiçbir yaratıcı içerik taşımadı. I. Petro’dan itibaren oluşan entelijansiya sayesinde milliyet bilinci önce bürokrasi ve soylular arasında, sonrasında diğer sosyal sınıflara yayıldı.⁴⁵ Dneper’den İdil Nehri’ne kadar olan bölgede Beyaz Rusya ya da Ukrayna değil Rus millî geleneğinden bahsedilebilirdi. Millî bilincin yaratılmasında Rus entelijansiyası kendini Büyük Rus entelijansiyası

⁴² Милоков, а.г.е.,1901, s. 7-9. Аугца бкз. П. Милоков, *Очерки по истории Русской Культуры [Очерки по Истории Русской Культуры-Rus Kültür Tarihi Kaynakları]*, Ç. 3, Выпуск 2, Типография И. Н. Скороходова, S. Petersburg, 1903.

⁴³ Галина Николаевна Бавкунова, *Отечественные Либеральные Партии Начала XX. Века: Национальный Аспект [Oteçestvennyye Liberalnyye Partii Naçala XX Veka: Natsionalnyy Aspekt-20. Yüzyılın Başlarında Rus Liberal Partileri: Milliyetler Yönü]*, Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук, Bransk, 2003, s. 46.

⁴⁴ Милоков, *Национальный Вопрос [Natsionalnyy Vopros-Milliyet Meselesi]*, s. 66-67, 77-79.

⁴⁵ П. Н. Милоков, “Интеллигенция и Историческая Традиция [Intelligentsiya i İstoriçeskaya Traditsiya-Entelijansiya ve Tarihi Gelenek]”, *Интеллигенция В России Сборник Статей [Intelligentsiya v Rossii Sbornik Statey-Rusya’da Entelijansiya Makalelerin Derlemesi]*, Книгоиздательство Земля, S. Petersburg, 1910, s. 151, 167-168.

olarak değil Rus entelijansıyası olarak hissetti. Özel olarak Büyük Rus milliyetçiliği üzerinde düşünülmedi.⁴⁶

Milyukov, milliyetçiliğin üç olumsuz özelliğine dikkat çekti. İlk olarak millî duygu yozlaştığı zaman dış politikada istila hevesini doğurabilirdi. Millî duygu geçmişten kendini kurtaramazsa özgür yaratım aşamasına engel olurdu. Ayrıca millî duygular, insanî ihtiyaç ve değerleri ikinci plana itebilirdi. Milliyetçilik, Rusya’da III. Aleksandr (1881-1894) döneminde resmî doktrin oldu ve hükümetin olumsuz tutumu nedeniyle gayri-Ruslarla ilişkiler kötüleşti. Ancak gayri-Rusların hükümetin baskıcı politikasına karşı ilk tepkileri separatizm yönünde olmadı. Farklı milletlerin liderleri Rus otokrasi düzeninde reform için Rus Batıcı entelijansıyanın mücadelesine katıldı.⁴⁷

4. Milyukov’un Milliyet Meselesinde Çözüm Önerileri

Milyukov, devlet ve milliyet anlayışını özdeşleştirirken milliyet meselesinin çözümünde iki seçenek olduğunu düşündü. Bunlardan birincisi “*Millî Devlet*”, ikincisi “*Milliyetlerin Devleti*” formülüydü. Birincisinde millet ve milliyet kesişmekte ve devlet vatandaşların sosyal birliğine dayanmaktaydı. İkincisi Avusturya Macaristan örneğinde olduğu gibi aynı haklara sahip millî birliklere dayanan devlet organizasyonuydu. Milyukov’a göre, tek devlette milliyetlerin birlikte yaşaması asimilasyon ya da gönüllü birlikte yaşamak şeklinde iki şekilde olabilirdi. Politik asimilasyon politikasını reddederek tek devlette milliyetlerin barışçı bir şekilde gönüllü yaşama arzusunun gerekliliğinde ısrar etti. “*Millî Rus Devleti’nin*” karşısına “*Rusya Devleti*” fikrini çıkardı. Daha azametli ve büyük milliyetin küçük milliyetleri kendine tabi kılma hevesi anlamına gelen “*Millî Rus Devleti*” sloganı farklı kavimlerden oluşan devlete politik zarar verebilirdi. Egemen millet olmaktan çıkan Rus halkı, hiçbir şey kaybetmeyecekti, aksine devletin olduğu her yerde kazanacaktı. Bu yüzden “*Devlet Milleti*” fikri tam olarak sadece “*Milliyetlerin Devleti*”nde gerçekleştirilebilirdi.⁴⁸

Milyukov, prensipte milliyetçilik fikrini reddetmedi. Onun aşırı şekillerde ortaya çıkmasına karşı çıktı. Polietnik devlet çerçevesinde milliyet meselesinin çözümünde kendi modelini sundu. Bu modelin sistemini oluşturan unsuru *kozmonasyonalizm* fikri olarak kendini belli etti. Milliyetçiliğin kendi zamanında bölgesel ayrışma anlamına geldiğini ve kendi kültüründen tek taraflı gurur duymanın, kendi birliğini tercih etmenin acınacak şekilde dar kafalılık olduğunu hesap ederken, kozmopolitizmin hem bilgi olarak hem de barış içinde yaşamaya

⁴⁶ Миллюков, *Национальный Вопрос [Natsionalny Vopros-Milliyet Meselesi]*, s. 91.

⁴⁷ Миллюков, *a.g.e.*, s. 120, 127, 129-130.

⁴⁸ В. В. Шелохаев, *Либеральная Модель Переустройства России [Liberalnaya Model Pereustroistva Rossii-Rusya'nın Yeniden Düzenlenmesinin Liberal Modeli]*, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova 1996, s. 75-76. Aynı yazar daha önceki yıllarda yayımlanmış eserinde, Milyukov’un milliyet meselesinin çözümünde üç seçenek gördüğünü yazmaktadır. Bunlar, Millî Devlet, Devlet Milleti ve Milliyetlerin Devleti seçenekleriydi. Galina N. Bavkunova da Milyukov’un milliyet meselesinin çözümünde üç seçenek gördüğünü yazmaktadır. В. В. Шелохаев, *Идеология и Политическая Организация Российской Либеральной Буржуазии. 1907-1914 [Ideolojiya i Politiceskaya Organizatsiya Rossiiskoy Liberalnoy Burjuazii 1907-1914 gg.-Rus Liberal Burjuazisinin Ideolojik ve Politik Organizasyonu]*, Издательство Наука, Moskova, 1991, s. 124; Галина Николаевна Бавкунова, *a.g.e.*, s. 47.

katılma emeli olarak kendi iyi taraflarına sahip olduğunu vurguladı. Bununla birlikte milliyet olgusu da göz ardı edilemezdi. Bunu yapmaya gerek yoktu. Çünkü milletlerin farklılaşması insanlığın organizasyonunun temeli olduğundan gerekliydi. Bu yüzden Milyukov, milliyetçilik ve kozmopolitizmi amaca uygun bir şekilde sentezlemekte ısrar etti. Böylece *insanlık* ve *kozmpolitizm* arasında daha orta bir şey olarak *kozmonasyonalizm* düşüncesi ortaya çıktı. Eğer bu bir çözüm değilse çözme yolunda bir adımdı ki buna göre milliyetlerin hakları ve kültürel çıkarları bir diğerine feda edilmiyordu.⁴⁹

Muhafazakâr liberallerin milliyetçi görüşleri diğer milliyetlerin ideologlarıyla iletişim kurmayı engelledi ve protestolara sebep oldu. Bu fikir “yöneten ve yönetilen haklar” arasındaki çatışmaları arttırabilirdi. Ayrıca otokraziyle mücadelede muhalefet cephesini zayıflatıyor ve son seviyede imparatorluğun dağılmasına götürebilecek bir süreci akla getiriyordu. Bu yüzden Milyukov ve onun gibi düşünenler Rus milliyetçiliğinin aşırılığına karşı çıktılar. Bu duyguların dışarıya yansıtılmaması gerektiğini yoksa gayri-Rus toplum liderleriyle anlaşma yollarının tehlikeye gireceğini ve gayri-Rus halklarda milliyetçilik eğilimlerini arttıracağını söylediler. Milyukov, bu düşüncelerin Kadet Partisi’nin kendine özgü düşünceleri olmadığını gayri-Rus halkların temsilcilerini ikna etmeye çalıştı.⁵⁰ Tek devlet bünyesinde bütün milletlerin iş birliği yapacağı atmosferin, normal politik gelişmelerin ışığında gerçekleşeceğini ümit etmekteydi. Esas olarak Kadet Partisi milliyetler meselesi politikasında P. N. Milyukov’un görüşü üzerine ilerledi. Fakat onun görüşleri de Kadet Partisi dışında pek destek görmedi.⁵¹

Sonuç

P. N. Milyukov ve P. B. Struve’nin iki anlayış tarzında ortak noktalar bulunduğu anlaşılmaktadır. Milyukov, politik ayrılık anlamına gelmeyen kültürel özerkliği ve bölgesel otonomiye desteklemesiyle Struve’nin ünitarizm anlayışıyla uyuşmaktaydı. Gayri-Ruslara Ruslarla eşit vatandaşlık haklarının verilmesi, resmî devlet dilinin Rusça olması ve Finlandiya ve Polonya’ya otonomi hakkının verilmesi gibi düşünceler diğer uyuştukları noktalarıdır. Struve’ye göre, bu bölgeler haricinde otonomi uygulanamazdı. Kendisi gayri-Ruslara eşit vatandaşlık haklarının verilmesinin yanı sıra Rus kültürüne tam bir asimilasyon öngörmekteydi. Milyukov, Finlandiya otonomisine, Struve Polonya otonomisine daha bir sempatiyle yaklaşmaktaydı.

Struve, millet anlayışında milletin politik olarak oluşturulmasına değil, kültüre vurgu yapmaktaydı. Bu kültürün temeli de Rus kültürüydü. Vatan sevgisinin dışarıya güçlü bir şekilde yansması ise, milliyetçilik şeklinde olmaktaydı. Milliyetçiliğin iki çeşidi vardı. Bunlar, fethedici milliyetçilik ve savunma

⁴⁹ В. В. Шелохаев, *Либеральная Модель Переустройства России [Liberalnaya Model Pereustroistva Rossii-Rusya'nın Yeniden Düzenlenmesinin Liberal Modeli]*, s. 76-77. Milyukov, “Rus etnik meselesinin çözümlenemeyişinin sık sık Türkiye ve Avusturya Macaristan İmparatorluklarıyla karşılaştırılmasına sebep olsa da Rusya’nın en azından barış içerisinde birlikte yaşama arayışları içerisinde olduğunu” söylemektedir. П. Н. Миллюков, *Национальный Вопрос [Natsionalny Vopros-Milliyet Meselesi]*, s. 130.

⁵⁰ Шелохаев, *Либеральная Модель Переустройства России [Liberalnaya Model Pereustroistva Rossii-Rusya'nın Yeniden Düzenlenmesinin Liberal Modeli]*, s. 74-75.

⁵¹ Балтовский, a.g.e., s. 145-147.

milliyetçiliği idi. Fethedici Milliyetçiliğin uygulandığı Britanya İmparatorluğu ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Anglo-Saksonların egemenliği gibi Rusya İmparatorluğu'nda da Rus milleti ve kültürünün egemenliği gerçekleşebilirdi. Birleştirici bir unsur olarak öne sürülen “*Rusya Milleti*” kavramını kabul etmedi. Rusya Devleti'nde Rus milleti ve kültürü, Ukrainerler ve Beyaz Ruslarla birlikte tek bir millî çevreyi işaret etmekteydi. Bu durum Struve ve diğer sağ liberallerin aslında Büyük Rus milliyetçiliğini yaydıklarına inanılmasına yol açtı. Milyukov da daha geç bir dönemde Anglo-Saksonların egemenliğine benzer bir şekilde “*Rus Devleti Milliyeti*” yaratılabileceği düşüncesine katıldığını belirten konuşmalar yaptı.

Milyukov'a göre milliyeti belirleyen etmenler dil, din, toprak, âdet ve töreler idi ve bu kavram sosyolojik bir olguya işaret etmekteydi. Kolektif bilinçten milliyet, milliyetin bilinçlenmesiyle millî bilinç oluşurdu. Millet olmak için milliyet kendi tarihî mirasını oluşturmali ve bununla hayat bulmalıydı. Millet milliyete göre daha karışık teritoryal birliklerdi. Milliyet meselesinin çözümünde *kozmonasyonalizm* fikrini ortaya attı. “*Milliyetlerin Devleti*” ilkesinden hareketle politik asimilasyonu reddederek tek devlette milliyetlerin barışçı bir şekilde gönüllü yaşaması gerektiğine inandı. Onun bu düşünceleri parti programında kültürel özerklik ve bölgesel otonomi şeklinde hayat buldu. Ancak fikirleri gayri-Rus liberaller haricinde pek destek görmedi.

KAUNAKÇA

- БАЛТОВСКИЙ, Л. В., *Политическая Доктрина Партии Конституционных Демократов* [Politiceskaya Doktrina Partii Konstitutsionnih Demokratov-Anayasal Demokratlar Partisinin Politik Doktrini], Санкт-Петербургский Государственный Архитектурно-Строительный Университет, S. Petersburg, 2009.
- БАВКУНОВА, Галина Николаевна, *Отечественные Либеральные Партии Начала XX. Века: Национальный Аспект* [Otecestvenniye Liberalniye Partii Naçala XX. Veka: Natsionalny Aspekt-20. Yüzyılın Başlarında Rus Liberal Partileri: Milliyetler Yönü], Диссертация На Соискание Ученой Степени Кандидата Исторических Наук, Bransk, 2003.
- ÇALIŞKAN, Ülkü, *Rusya İmparatorluğu'nda Anayasal Demokrat Partisi'nin Milliyetler Politikası (Kadet Partisi 1905-1917)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2014.
- Государственные Деятели России XII-Начала XX В. [Gosudarstvenniye Deyateli Rossii XIX-Naçala XX v.-19.-20. Yüzyıl Başları Rus Devlet Adamları]*, Составители (Наз.) И. И. Линьков, В. А. Никитин, О. А. Ходенков, Издательство Московского Университета, Moskova, 1995.
- Государственная Дума Российской Империи 1906-1917 [Gosudarstvennaya Duma Rossiiskoy Imperii 1906-1917- Rusya İmparatorluğu Devlet Duması 1906-1917]*, Ред. (red.) Б. Ю. Иванов, А. А. Комзолова, И. С. Ряховская, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2008.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, ТТК, Ankara, 1948.
- МАЛИНОВА, О. Ю., “Две Концепции “Либерального Национализма”: П. Б. Струве и П. Н. Миллюков [Dve Kontseptsii Liberalnogo Natsionalizma P.

- B. Struve i P. N. Milyukov-Liberal Milliyetçiliğın İki Anlayışı: P. B. Struve ve P. N. Milyukov”, *П. Н. Милуков Историк Политик Дипломат (Материалы Международной Научной Конференции Москва 26-27 Мая 1999)* [P. N. Milyukov; *İstörük, Politik, Diplomat (Materialı Mejdunarodnoy Nauşnoy Konferentsii Moskva 26-27 Maya 1999)*]-P. N. Milyukov *Tarihçi Politikacı Diplomat (Uluslararası Bilim Konferansı Belgeleri Moskova 26-27 Mayıs 1999)*], Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2000, s. 462-473.
- MALİNOVA, Olga, *Liberal Nationalism: A Historical and Critical Analysis of Conceptions*, Research Support Scheme, Moskova, 2000.
- МИЛЮКОВ, П. Н., “Разложение Славянофильства Данилевский, Леонтьев, Вл. Соловьев [Razlojениye Slavyanofilstva Danilevskiy, Leontyev, Vl. Solovyev-Slavseverliğın Ayırması Danilevskiy, Leontyev, Vladimir Solovyev]”, *Вопросы Философии и Психологии [Voprosı Filosofii i Psikologii-Felsefe ve Psikoloji Meseleleri]*, Издательство Типо-Лит. Т-ва, Moskova, 1893, s. 46-96.
- МИЛЮКОВ, П., *Очерки по истории Русской Культуры [Oçerki po İstorii Russkoy Kulturi-Rus Kültür Tarihi Kaynakları]*, Ç. 3, Выпуск 1, Типография И. Н. Скороходова, S. Petersburg, 1901.
- МИЛЮКОВ, П., *Очерки по истории Русской Культуры [Oçerki po İstorii Russkoy Kulturi-Rus Kültür Tarihi Kaynakları]*, Ç. 3, Выпуск 2, Типография И. Н. Скороходова, S. Petersburg, 1903.
- МИЛЮКОВ, П. Н., “Интеллигенция и Историческая Традиция [İntelligentsiya i İstöriceskaya Traditsiya-Entelijansiya ve Tarihî Gelenek]”, *Интеллигенция В России Сборник Статей [İntelligentsiya v Rossii Sbornik Statey-Rusya'da Entelijansiya Makalelerin Derlemesi]*, Книгоиздательство Земля, S. Petersburg, 1910, s. 89-191.
- МИЛЮКОВ, П. Н., *Воспоминания (1859-1917) [Vospominaniya-Naturalar (1859-1917)]*, под ред. (red.) М. М. Карповича, Б. И. Элькина, Т. I, Издательство Имени Чехова, New York, 1955.
- МИЛЮКОВ, П., “Национализм Против Национализма [Natsionalizm protiv Natsionalizma-Milliyetçiliğе Karşı Milliyetçilik]”, *Национализм: Полемика 1909-1917 [Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemik 1909-1917]*, Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 40-43.
- МИЛЮКОВ, П., “Отталкивание или Притяжение [Ottalkivaniye ili Prityajeniye-İteleme ya da Çekim]”, *Национализм: Полемика 1909-1917 [Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemik 1909-1917]*, Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 68-71.
- МИЛЮКОВ, П. Н., *Национальный Вопрос [Natsionalny Vopros-Milliyet Meselesi]*, Государственная Публичная Историческая Библиотека России, Moskova, 2005.
- PIPES, Richard, *Struve: Liberal on the Left 1870-1905*, Vol. 1, Harvard University Pres, 1970.

- PİPES, Richard, *Struve: Liberal on the Right, 1905-1914*, Vol. 2, Harvard University of Press, 1980.
- Сборник Программ Политических Партий В России [Sbornik Program Politiceskih Partii v Rossii- Rusyada Politik Parti Programları Derlemesi], Petrograd, 1917.
- SMITH, Anthony D., *Millî Kimlik*, terc. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- SOLTAN, Elnur, “Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği”, *Avrasya Dosyası*, C. VI, S. 4, 2001, s. 64-94.
- STOCKDALE, M. K., “Miliukov, Nationality and National Identity”, *П. Н. Милуков Историк Политик Дипломат (Материалы Международной Научной Конференции Москва 26-27 Мая 1999)* [P. N. Milyukov; İstoriik, Politik, Diplomat (Materialı Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii Moskva 26-27 Maya 1999-)] P. N. Milyukov Tarihçi Politikacı Diplomat (Uluslararası Bilim Konferansı Belgeleri Moskova 26-27 Mayıs 1999)], Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova 2000, s. 275-287.
- СТРУВЕ, П. Б., “Два Национализма [Dva Natsiyonalizma-İki Milliyetçilik]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 289-304.
- СТРУВЕ, П. Б., “Интеллигенция и Национальное Лицо [İntelligentsiya i Natsionalnoye Litso-Entelijansiya ve Millî Kişilik]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 370-374.
- СТРУВЕ, П. Б., “На Разные Темы...Что же Такое Россия [Na Razniye Temi... Çto je Takoye Rossiya-Değişik Konularda...Rusya Nedir?]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 506-525.
- СТРУВЕ, П. Б., “Отрывки о Государстве [Otrivki o Gosudarstve-Devlet Nakkında Parçalar]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 97-108.

- СТРУВЕ, П. Б., “Полемические Зигзаги и Несвоевременная Правда [Polemiceskiye Zigzagi i Nesvoyevremennaya Pravda-Polemiksel Zigzaglar ve Zamansız Gerçek]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 375-379.
- СТРУВЕ, П. Б., “Политика Внутренняя и Политика Внешняя [Politika Vnutrennaya i Politika Vneşnaya-İç Politika ve Dış Politika]”, *Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 274-288.
- СТРУВЕ, П. Б., “Синдикализм и махаевщина (По Поводу Статьи Н. М. Минского) К Спору о «Великой России» [Sindikalizm i Mahaevşina (po Povodu Stati N. M. Minskogo) (K Sporu o Velikoy Rossii)-Sendikalizm ve Mahaevşina (N. M. Minskiy Hakkında Makaleler) Büyük Rusya Hakkında Tartışma]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 402-412.
- СТРУВЕ, П. Б., “Спор с Д. С. Мережковским Кто из Нас Максималист некоторые Итоги? [Spor s D. S. Merejkovskim Kto iz Nas Maksimalist Nekotoriye İtogi?-D. S. Merejkovskiy’le Tartışma Bizden Kim Maksimalist Bazı Sonuçlar?]", *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 119-127.
- СТРУВЕ, П. Б., “Спор с Д. С. Мережковским Первый Ответ [Spor s D. S. Merejkovskim Perıvıy Otvet-D. S. Merejkovskiy’le Tartışma İlk Cevap]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg 1911, s. 109-118.
- СТРУВЕ, Пётр, “В Чем же Истинный Национализм? [V Çem je İstınnıy Natsionalizm- Gerçek Milliyetçilik Nedir?]", *На Разных Темы (1893-1901 гг.) Сборник Статей* [*Na Raznyıa Temi (1893-1901 gg.) Sbornik Statey-*

- Değişik Konularda (1893-1901 yılları) Makalelerin Derlemesi*], Типография А. Е. Колпинского, S. Petersburg, 1902, s. 526-555.
- СТРУВЕ, П. Б., “Великая Россия [Velikaya Rossiya-Büyük Rusya]”, *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм Сборник Статей за Пять Лет (1905-1910 гг.)* [*Patriotica: Politika Kultura Religiya Sotsializm Sbornik Statey za Piyat Let (1905-1910 gg.)-Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm Beş Yıllık Makalelerin Derlemesi (1905-1910 yılları)*], Издательство Д. Е. Жуковского, S. Petersburg, 1911, s. 73-96.
- СТРУВЕ, П. Б., *Patriotica: Политика, Культура, Религия, Социализм* [*Patriotica Politika Kultura Religiya Sotsializm-, -Patriotica Politika, Kültür, Din, Sosyalizm*], Сост. (Haz.) В. Н. Жукова, А. П. Полякова, Издательство Республика, Moskova, 1997.
- СТРУВЕ, П. Б., “В Чем же Истинный Национализм? [V Çem je İstinniy Natsionalizm?-Gerçek Milliyetçilik Nedir?]”, *Избранные Сочинения* [*İzbrannıye Soçineniyya-Seçme Eserler*], Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 1999, s. 13-44.
- СТРУВЕ, Пётр, “Национальный Эрос и Идея Государства. Ответ Кн. Е. Н. Трубецкому [Natsionalniy Eros i İdeya Gosudarstva Otvet Kn. E. N. Trubetskomu-Millî Eros ve Devlet Fikri. Knez E. N. Trubetskoy’a Cevap]”, *Национализм: Poleмика 1909-1917* [*Natsionalizm: Polemika 1909-1917-Milliyetçilik: Polemik 1909-1917*], Сост. (Haz.) М. А. Колерова, Дом Интеллектуальной Книги, Moskova, 2000, s. 223-229.
- Съезды и Конференции Конституционно-Демократической Партии: 1905-1907 гг.* [*Syezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoй Partii: 1905-1907 gg.-Anayasal Demokrat Partisi'nin Kongre ve Konferansları 1905-1907 yılları*], Т. I, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 1997.
- Съезды и Конференции Конституционно-Демократической Партии: 1915-1917 гг.* [*Syezdi i Konferentsii Konstitutsionno-Demokratiçeskoй Partii: 1915-1917 gg.-Anayasal Demokrat Partisi'nin Kongre ve Konferansları 1915-1917 yılları*], Т. III, К. 1, Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 2000.
- ШЕЛОХАЕВ, В. В., *Идеология и Политическая Организация Российской Либеральной Буржуазии. 1907-1914* [*İdeologiya i Politіçeskaya Organizatsiya Rossiiskoy Liberalnoy Burjuazii 1907-1914 gg.-Rus Liberal Burjuvazisinin Ideolojik ve Politik Organizasyonu*], Издательство Наука, Moskova, 1991.
- ШЕЛОХАЕВ, В. В., *Либеральная Модель Переустройства России* [*Liberalnaya Model Pereustroistva Rossii-Rusya'nın Yeniden Düzenlenmesinin Liberal Modeli*], Издательство Российская Политическая Энциклопедия, Moskova, 1996.
- ЗАСЛАВСКИЙ, Д., *Кадеты и Евреи* [*Kadeti i Evrei-Kadetler ve Yahudiler*], Типография Л. Я. Ганзбурга, Петроград, 1916.

